

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

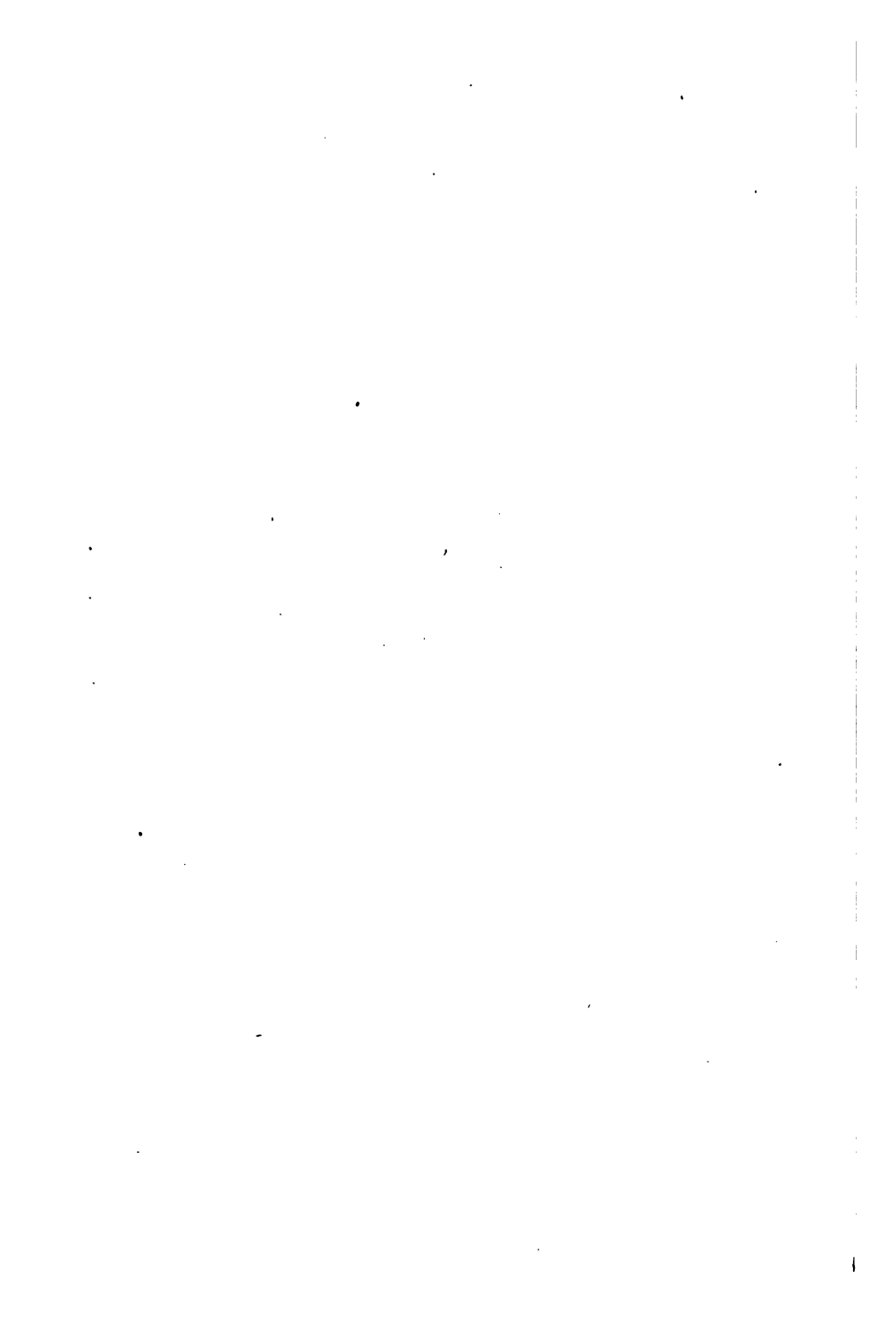
Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

HQ
1019
.Y8
B66
1884

A 772,185

60.-

Милаш Николић

О ОБЛИКУ У АДВОРАТ

Božić, Baltazar
НАЗВАНОМ

Београд

ИНОКОШТИНА

У СЕОСКОЈ ПОРОДИЦИ

СРБА И ХРВАТА

НАПИСАО

Др. В. БОЖИЋИЋ

С ФРАНЦУСКОГ ПРЕВЕО

ЈОВАН АЋИМОВИЋ

У БЕОГРАДУ

ИТАМПАРИЈА НАПРЕДНЕ СТРАНКЕ

1884.

god / Buiz

HQ

1917

48

\$66

1554

GL
Exchange
Lib NATL LIB
3126 KIC
5023286

С П Р О В О Д.

Расправа, коју читалац има у руци, изашла је најпре на француском језику под насловом: *D'une forme particulière de la famille rurale chez les Serbes et les Croates*, par M. V. Bogišić, и била увршћена у бр. 4 од 1884 год. бриселскога повременог списа: *Revue de droit international et de législation comparée*. Расправу је ову писац већ одавна обећао био главном уреднику *Revue*-ја. Али она изађе одмах после тога у Паризу у посебној књижици под насловом: *De la forme dite inokosna de la famille rurale etc.* par V. Bogišić. Paris. E. Thorin, libraire-éditeur, 1884.

Својим ранијим научним делима, која нису непозната ниједноме озбиљном правнику, писац је ове расправе, по суду најнадлежнијих научника, створио нову епоху у правној науци. Па и у овом спису, што га читаоцу у преводу пружамо, изнео је писац ново, до сада непознато гледиште у науци о правној природи сеоске породице у Срба и Хрвата, којим је из основа

потресао досадашње појмове правника о томе, судску практику и писане законе и доказао погрешност њихову, и тако, бар у начелу, растерао маглу и забуну, која је до сада владала, у сва три правца, о овој установи. То ће и нестручни читаоци, без по муке, опазити, те нема потребе, а ни ради нисмо, да се пред писцем истичемо, и његове мисли, у појединостима, у своју одећу облачимо. Само толико смемо рећи, да је овом расправом оглашен рат правничким заблудама о предмету о коме она говори, — рат, који ни уколико није, у своме роду, мањег значаја и важности од Даничићева рата за српски језик и правопис.

Ограничавајући се на ово неколико речи, које сматрасмо за потребно да наведемо, на завршетку молимо читаоце да нас извине, што књига није могла изаћи на уречено време, ради нагомиланих послова у београдским штампаријама, које су, у ово доба године, махом заузете трговачким пословима.

Месеца октобра 1884.
у Београду.

Јован Аћимовић.

О ОБЛИКУ НАЗВАНОМ ИНОКОШТИНА

У СЕОСКОЈ ПОРОДИЦИ

СРБА И ХРВАТА

Сеоска породица која опстоји у земљама, у којима живе Срби и Хрвати, не може се јамачно жалити да је била занемарена од стране писаца: књижевници и правници завидно су расправљали овај предмет.

И заиста ми налазимо добар број описа ове породице и много података о њеним саставним елементима¹⁾. Сва су се мишљења изра-

¹⁾ Csaplovics, *Slavonien und zum Theil Croatien*. Pesth 1819. Св. 1. passim. — Јовић, *Ethnographisches Gemälde der Slavonischen Militärgrenze oder ausführliche Darstellung der Lage, Beschaffenheit und politischen Verfassung des Landes: dann Lebensart, Sitten, Gebräuche, der geistigen Bildung und des Characters seiner Bewohner*. Wien. 1835, passim. — Вук Караџић, *Montenegro und die Montenegriner*, у збирци *Reisen und Länderbeschreibungen von Widmann und Hauff*, Stuttgart und Tübingen. 1837, II Lieferung. — Иети-*Lexicon serbico-germanico-latinum* (друго издање) *Vindobonae*, 1852, в. в. *Задруга, Инокостина, Старјшина, Хасаба* и т. д. — Јанковић и Грујић, *Slaves in sud*. Paris, 1853. стр. 104 — 105. — Милићевић, *Преглед задружног стања Срба сељака* у Гласнику срп. учен. друштва, кн. 9. године 1857, стр. 145—161. — Ткалац, *Das Staatsrecht des Fürstenthums Serbien*, Leipzig, 1858, стр. 60—66. — Утјепеновић, *Die Hauscommunionen der Südslaven, eine*

зила о њеним тобож добрим и рђавим странама. Док је нападаху једни, други тражаху, да се она оснажи¹⁾).

Denkschrift zur Beleuchtung der volksthümlichen Acer- und Familienverfassung des serbischen und croatischen Volkes. Wien, 1859: стр. 1—66. — Вогишић, *Pravni obiçaji u Slovena*, Zagreb, 1867. стр. 18—47. — Петрановић, *О праву-наследства код Срба на основу правног обичаја и писаних саопштења*: у Radu jugoslav. Akademije, књ. 23. год. 1873. — Вогишић, *Zbornik sadašnjih pravnih obiçaja u južnih Slovena*. Zagreb, 1874: Глава о породичном праву. — Турнер, *Slavisches Familienrecht*, Strassburg, 1874, стр. 2, 11, 15, 50. — Дучић, *Црна Гора*. Белешке. Београд, 1874, стр. 61—63. — Демелић, *Le droit coutumier des Slaves méridionaux d'après les recherches de M. Vojišić*. Paris 1877 (преведено на руски, Москва 1878 од Гецевича). — Поповић, *Recht und Gericht in Montenegro*. Agram. 1877, стр. 32—50. — Јовановић *Мирна деоба задруге*, у листу *Српски Правник*, године 1883, стр. 125. — Борисављевић и Жујевић, *О задруги*, у београдском журналу *Побратимство*. св. I—VIII, год. 1881.

¹⁾ У хрватским новинама *Gospodarski List*, 1850—1856, има десет до петнаест чланака од одличних лица, која живе у народу, и којима је целъ да докажу како је нужно да се одржи и уреди задруга. — Осам од ових чланака ушли су, као податак, у наведено дело Утјешеновићево.

У једној неизданој кореспонденцији између два хрватска магната високога положаја, наводе се педесет и пет чланака, зачетих у истом смислу.

Међу браниоцима задруге најенергичнији је био заиста Утјешеновић, који је у наведеном делу прибавио много аргументата у њену корист (стр. 67—182). Њега су живо помагали у овоме задатку бан *Јелачић* и државни саветник барон *Ожесковић*.

Да наведемо осим тога

У хрватском листу *Rozog-у*, бр. 268, год. 1860, чланак под насловом „*Још о задруги*“.

У брошури Ивићевој *Die Hausgemeinschaften* и т. д., стране 12—63.

Чумићев *Предлог* одсеку историјском и државничком српског ученог друштва у Београду „*О потреби изучавања животог народа српскога*“. Београд 1871.

Па ни законодавци нису је, од своје стране, заборавили. Закони, кадшто доста опширни, били су издани у разним земљама и у разна времена¹⁾.

Ови закони претрпели су, касније, многе модификације, било познијим законима, који су

Међу списима против задруге ми смо опазили само два; они припадају непознатим писцима: Haf, *Nekoliko rieči o zadruzi*. Zagreb, 1862; N. Sč. *Patriotische Stimmen zur Regelung des bayerischen Hauscommunionswesens* (Agrarmer Zeitung. 1869. бр. 13—15.)

1) У провинцијалној Хрватској.

Закон заједничког сабора угарско-хрватског од 1840 (чланак VIII о наследству у сељака).

Специјални закон о *задрузи*, издан хрватским сабором, од 1. децембра 1870.

Други закон од 3. марта 1874, који је заменио претходни. Наредба од 30 априла 1874, о примени овога последњег закона.

За Војничку Крајину :

Органски закон В. Границе од 7 августа 1807 (од прилике 48 чланака о задрузи).

Органски закон, који је заменио претходни, од 7 маја 1850 (од прилике 36 чланака о нашем предмету).

Закон од 8 јуна 1871 о неким изменама административних закона (чланци 2—13 овога закона тичу се породице).

Закон од 29 децембра 1876, којим се измењују, у претходном, чланци, који се односе на породицу.

Закон од 4 априла 1880, специјално о задрузи.

У Србији :

Грађански законик обнародован 1814, којег се чланци 57 и 507 до 530 закључно тичу задруге.

У Црној Гори :

Закон кнеза Данила, од 1855, који се односи на више предмета административних и судских, говори, у својим члановима 47 до 58, о породичним одношајима.

их изменили или протумачили, било наређењима виших административних власти¹⁾).

1) У Хрватској :

Могу се сматрати као измене пређашњег писаног и неписаног права, а нарочито закона од 1840, сви укази и наредбе о задрузи, издане од 1848 до обнародовања новог закона о овој установи, од 1870. У осталом нама су познате само ове :

Наредба аутономне централне власти од 13 децембра 1848, 23 августа 1849, 30 јануара и 7 априла 1850 о забрањивању деобе задруга.

Наредбе бечкога министра правде од 7 априла 1857, којима забрањује попис наследства у задрузи, пошто је попис био заведен увођењем у Угарској и Хрватској, 1852 године, аустријског грађанског законика.

Justiciam о дуговима чланова задруге, од 3 марта 1860.

Наредба гувернера Хрватске од 31 маја 1862 о деоби породица.

У Војничкој Крајини :

Што се тиче закона од 7 августа 1807 :

Рескрипт војног дворског Савета, од 2 маја 1810, о правима потомака оних чланова, који су напустили породицу не узевши свој део.

Рескрипт истога Савета, од 5 фебруара 1846, о правима свештеника, који су изашли из задруге.

Што се тиче закона од 5 маја 1850.

Рескрипт грађанског и војног гувернера, од 19 јула 1854; о истом предмету као и претходни.

Царски рескрипт од 19 априла 1862, којим се измењују чланови 16, 22, 23, 39, 42 закона од 1850.

Царски рескрипт од 16 фебруара 1868, који измењује чланове 16, 38, 39, 42 и 45 напред наведеног закона.

Наредба војног министра од 15 марта 1868 о ванбрачној деци у односу спрам породице.

Од како је издан закон од 8 јуна 1871, број законодавних и административних акта, којима се измењују пређашња наређења, нарастао је у толиком размеру, да смо ми за боље држали да изложимо само хронолошку таблицу збирке Вежићеве (Закони і naredbe о задрузи у Hrvatskoј — Slavoniji. Zagreb 1880), не упуштајући се у излагање садржаја ових наређења, и не разликујући, да ли се она односе на Хрватску или

Шта више, као да је рад јавних власти

Крајину, које утеловљење Хрватској, честично има десетак година, довршено је 1. августа 1880.

Године 1871. — Наредба војнога министра од 11 јуна — Наредба унутрашњег одељења од 9 септембра. — Одлука војне управе хрватске, 13 децембра.

Године 1872. — Закон хрватског сабора 6 октобра — Наредба војне управе, 15 новембра.

Године 1873. — Наредба исте власти, 16 јануара; — унутрашњег одељења, 31 јануара; — истога, 14 марта; — истога, 26 марта; — истога, 28 априла; — истога 17 јуна.

Године 1874. — Наредба унутрашњег одељења, 7 јануара; — истога 26 марта; — истога 30 марта; — истога 12 априла; — истога 26 јуна.

Године 1875. — Наредба одељења за правосуђе, 17 фебруара; — унутрашњег одељења 12 јуна; — истога 22 јула; — истога 30 јула; — истога 6 новембра; — одељења за правосуђе, 18 новембра; — унутрашњег одељења, 24 децембра.

Године 1876. — Наредба одељења за правосуђе, 15 јануара; — унутрашњег одељења, 24 јануара; — истога, 11 фебруара; истога 7 априла. — Наредба Крајинске управе, 25 маја; — закон од 16 септембра, §§ 1, 3, 5. — Наредба унутрашњег одељења, 6 новембра; — одељења за правосуђе, 24 децембра; — унутрашњег одељења, 30 децембра.

Године 1877. — Наредба унутрашњег одељења, 26 фебруара, — истога, 16 марта; — истога, 30 априла; — истога, 14 и 18 маја. — Наредба административне војне власти Крајинске, 4 јуна; — унутр. одељења, 7 јуна; — истога 29 јуна; — истога. 30 јуна; — истога, 19 јула; — истога, 18 октобра; — истога 25 новембра.

Године 1878. — Наредба унутрашњег одељења, 31 јануара; — истога, 12 априла; истога, 9 маја; — истога, 27 јуна; — истога, 12 септембра; — истога, 24 октобра; — истога, 26 окт.

Године 1879. — Наредба унутрашњег одељења, 2 децембра; — циркулар истога, 21 децембра,

Године 1880. — Наредба унутрашњег одељења, 18 јануара; — истога, 25 фебруара, — истога, 29 фебруара; — истога, 19 априла; — истога, 29 априла; — истога, 13 јуна; — циркулар војне управе, 14 јуна. — Наредба унутрашњег одељења, 6 јула; — истога, 17 јула; — истога, 27 августа; — истога, 18 септембра; — истога, 20 новембра.

био недовољан, те су законске пројекте о овоме предмету предлагали и појединци.¹⁾

Са свим природно, ова излагања, ови пројекти, ови закони, ова наређења дала су повода многим критикама²⁾ па и сами закони били су

У Србији:

У свима новијим издањима грађ. законика Србије уметнута су решења или наредбе, које тумаче или измењују разне чланове закона о задрузи. Ми смо ту прибележили:

Решење од 16 маја 1845 о тумачењу чланова 57 и 507, — решење од 28 јуна 1846 о члану 492; — од 7 фебруара 1847, о члану 511: — од 28 јуна 1849 о члану 523; — од 22 маја 1852, о члану 528; — од 7 фебруара 1847, о члану 529; — решење од 28 новембра 1850, које допуњава чл. 529, и уништава, у исто време, пређашње тумачење.

1) За Војничку Крајину.

У наведеној брошури Ивићевој има пројекат закона о задрузи у 38 чланова (стр. 63—77)

За Хрватску.

Entwurf eines Gesetzes zur Regelung der Hauscommunionsverhältnisse und der Erbfolge unter der Landesbevölkerung im Königreich Croatien-Slawonien — (Утјешеновић, у његовом наведеном делу: Die Hauscommunionen, 1859).

Може се још споменути пројекат закона хрватског сабора од 1861, али који није постао законом (Agrarmer Zeitung, 1869, бр. 15).

2) У Хрватској:

Међу многим чланцима о нашем предмету, који су штампани у листовима хрватским, ми ћемо навести следеће:

У хрватском листу *Obzor*-у: Мазура С.: „Деоба по коленима;“ полемика са присталицама деобе по главама, 1873. — Исти: „О деоби у задругама,“ бр. 206, 208, године 1873. — Анонимни писац: „Неколико речи о пројекту закона о задрузи,“ године 1873, бр. 288. — Анонимни писац: „закон о задрузи године 1874, бр. 12. — М. „Примедбе на пројект закона о деоби задруге,“ године 1874, бр. 3 — Анонимни писац: „задруга и њена деоба“, године 1874, бр. 8. — Шпун: „Одбрана закона о задрузи,“ године 1874, бр. 15. У правничком листу хрватском *Miesecnik*-у, који уређује у Загребу професор Лорковић: Зохар: „Позив у деоби задруге,“ године 1875, свеска 6. — Исти: „Шта ће бити од племићких задруга,“ године 1876

снабдевани коментарима¹⁾, а судска практика често је изазивала извештаје, белешке, примедбе²⁾.

На послетку, благодарећи природи извесних састаених елемената ове породице, који су изазивали рефлексије како у историка правника тако и у социолога у опште, ниједна друга

свеска 7. — Спевец: „Тестаменат члана задруге,“ године 1880, свеска 9. — Исти: „Домазет у задрузи,“ године 1881, свеска 5. — Исти: „Коју тачку поступка о деоби задруге треба имати у виду при изрицању суда,“ године 1881, свеска 8. — Рушнов: „Може ли задругар ставити хипотеку на идеални део непокретности, која му припада у задрузи,“ године 1881, свеска 9. — Исти: „Упис у земљишне (баштинске) књиге племићке задруге као држаоца или власника, ваља ли сматрати као погрешку?“ 1882. — Ројц: „Је ли морално или физичко лице субјект права својине задружне имовине,“ године 1882, свеске 5 и 6.

Од критика, које се специјално тичу Војничке Крајине, ми смо прибележили, осим брошуре Ивићеве, само низ чланака, увршћених у лист *Обзор*, под насловом: „Закон о задрузи за Војничку Крајину,“ у бројевима 286 до 301 од године 1873 и бр. 1—2 од године 1874.

За Србију описали смо: Утјешеновић, *loc. cit.*, стране 45 до 52, и Јовановић „Задруга по нашем грађанском законнику“ (у Гласнику београдском, књ. 36, стр. 220—271).

¹⁾ Ми знамо само за два: Матић, Објасненије грађан. законика Србије. Београд 1850 (објашњени су чланови закона, који се односе на задругу); Мразовић, Збирка најнужнијих закона и наредба. Загреб 1874.

²⁾ За Хрватску и Војничку Крајину, ми смо нашли у горепоменутом Миесеџник-у чланака у овим свескама: Године 1878, свеске 1, 3. 10; — 1879, свеска 6; — 1880, свеска 10; — 1881, свеска 3; — 1882, свеска 8.

Што се тиче Србије, налази се чланака: у *Гласнику* (књ. 36, стране 227 до 230); у Збирци судских решења, коју је издао Максимовић (Београд 1876—1877), први под бр. 14, други под бр. 27, трећи у другој свесци истога дела под бр. 20; у правничком листу *Пороги*, године 1880, стр. 87, и године 1881, страна 490; у листу *Српски Правник*, године 1882, страна 153.

социјална установа словенска, изузимајући руски *мир*, није била толико предмет студија писцима западне Јевропе¹⁾.

Али скоро у свима овим специјалним радовима о сеоској породици изгледа као да се имао у виду један једини облик ове установе, облик добро познати, који књижевници зову *задруга* (домаће удружење више породица). Изгледа као да се заборавило, да поред ове сложене породице, опстоји још једна, која се зове *инокосна* (придев) или *инокоштина* (именица), то јест проста породица: отац, мати и деца. У многобројним радовима који су изашли, од три четвртине овога века, о сеоској породици, није скоро вођен никакав рачун о овом последњем

¹⁾ Ми ћемо навести главније: De Laveleye: „Les origines de la propriété,“ Paris 1874, стране 201—219. — Најпре је изашло у *Revue des Deux Mondes*.

Sumner Maine: „The South Slavonians and Rajpoots“ (*Nineteenth Century*, 1872). — Француски превод изашао је од Курсел — Сенеља под насловом: „De l'organisation juridique de la famille chez les Slaves du Sud et les Rajpoots,“ у *Revue générale de droit* — 1879 и одвојено — Paris, 1880. Изашло је у преводу и на руском језику трудом г-ђе Јонин. Москва 1882.

Dora d' Istria, „The condition of the South Slavonian Women,“ у американском часопису *Penn Monthly*, јануар 1878. Француски превод изашао је у *Revue britannique* од исте године.

Hornung, „Les recherches de M. Bogišić sur le droit coutumier des Slaves méridionaux,“ у женевском часопису *le Globe*, 1878, 3-ћа свеска.

Анонимни писац, *Law and customs among the Southern Slavs*, у лондонском *Law Magazine and Review*, фебруар 1878

Анонимни писац, „Hauscommunion der Südslaven,“ у листу *Historisch-politische Blätter*, München 1883.

облику. Па и кад су га удостојавали своје пажње, то је бивало тек случајно, па се одмах ишло даље. *Инокоштина* опстоји међу тим, развија се по самој природи ствари свуда, где се налази *задруга*. Услед везе ова два облика породице, настаје питање, да ли многобројни радови о једној од њих могу бити са свим тачни, будући је друга била занемарена.

Зашто је она била занемарена до тога ступња?

Да ли с тога, што се држало да се изучавајући једну испитује и друга, пошто им је природа сматрана као истоветна?

Да ли с тога, што је *инокоштина*, имајући по спољашности тип варошке породице, сматрана као сувише позната, да би заслуживала да се поближе изучава?

Или, напротив, да ли за то што се налазило, да није одвећ корисно изучавати облик породице мало распрострањене?

Ни један од ових разлога не чини се да је до тога озбиљан и темељит, да би могао оправдати упорно ћутање о *инокоштини*.

Прво, писци и законодавци сматрају *инокоштину* као негацију *задруге*.

Друго, логика се противи, ми бар тако мислимо, да се изводи а priori из сличности спољашњег облика истоветност начела.

Треће, свуда где наилазимо на *задругу*,

ми налазимо и *инокоштину* која јој је као корелатив.

Овај рад, који је био изазван констатовањем ових очевидних противречности, има циљ да се изучи, на основу најпозитивнијих података, права природа облика *инокосне* сеоске породице, и да се испитају њени одношаји са другим облицима породице која опстоји у ових народа. Из изучавања факта која ће се узети у испитивање, изаћи ће саме собом, тако се надамо, главне побуде услед којих је занемарен овај облик, као и последице које су отуда произашле за целу установу.

Ми нећемо приступати к нашем предмету, док изречно не изјавимо, да ћемо, гледећи на циљ и границе овога чланка, разматрати породицу једино у имовинском погледу, и да ћемо, осим тога, о питањима која се тичу сеоске породице говорити само у опште. У појединости улазићемо само онда, кад за то буде прека потреба.

Како ћемо имати често, касније, да упоређујемо међу собом највидније саставне елементе главних облика породице у Срба и Хрвата¹⁾, сматрамо за нужно, пре него што подубље уђемо у само питање, да их побројимо.

¹⁾ Ми под тим не разумевамо да задруга опстоји само у ова два народа или још боље у овоме народу са два имена. У нашем „Zborniku sadašnjih pravnih običaja u južnih Slovena“

Не испитујући, за сада, да ли су разлике, које опстоје између њих, спољашње или основне, ми можемо утврдити четири главне врсте породице.

1-во. Она коју обично називљу *задруга* (облик, који је највише изучаван, и о коме се највише препирало), то јест скуп сеоске породице¹⁾, који састављају више браће, браће од стричева или удаљенијих сродника, са женама и децом, ако их имају;

2-го. Проста сеоска породица, у којој је обично само муж, жена и њихова деца, облик, који зову како књижевници тако и правници, *инокосна* или *инокоштина*;

3-ће. Варошка породица, слична у својим

(Zagreb 1874), налази се много података, да је у Бугарској породица ако не истоветна, а оно бар слична сеоској породици српско-хрватској. Налазећи се, за време рата 1877, у главном стану руске војске, ми смо имали прилике, да лично констатујемо овај факат; ми можемо дакле потврдити, да овај облик породице опстоји у дунавској Бугарској. Жалити је што нам је недостајало времена да прикупимо више грађе и да поупуномо ону, коју већ имасмо.

Словенци, који су најзападнији међу јужним Словенима, узимају се у опште као да немају више *задруга*. Међутим констатовано је, да ова установа опстоји у неким пограничним пределима (вид. Бабник, Трагови права словеначког, страна 28).

Пошто смо, у осталом, објаснили цел, коју хоћемо да постигнемо овим радом, довољно нам је ослонити се на податке које имамо о егзистенцији овог облика породице у Срба и Хрвата.

¹⁾ У Хрватској, у осталом, *задруга* опстоји баш и у сеоском племству (закон о задрузи, 1870, § 1).

главним цртама породици свију јевропских вароши¹⁾. Ова породица, гледећи на личности које је састављају, у свему је слична *инокоштими*, јер се она састоји из мужа, жене и њихове деце;

4-то. На послетку, мусломанска породица, која се може сматрати као засебна група, у којој су модификације због верозаконских елемената; међу овим елементима, факултативна полигамија игра главну улогу. У осталом, пошто се породице ове врсте могу увек свести на једну од оне три претходне, то је за циљ наше студије излишно, да их овде испитујемо. Додаћемо још, да се истраживања нису могла учинити свуда, где опстоји²⁾ мусломанска породица о модификацијама, које су се накаламиле тако рећи, на саставна начела три друга облика. Ми се њома дакле нећемо бавити, а навели смо је, у нашем побрајању, само ради потпуности.

Наше испитивање односиће се само на прва три облика.

¹⁾ Тиме ми нећемо да одричемо, да у варошима и варошицама српским и хрватским нема породица на народном осову, свеним сличних српским породицама. Нарочито у варошима и варошицама, где индустрија није потисла агркултуру, налазе се речене породице.

²⁾ Тачна анализа састава породице у бегова мусломанских, српскога порекла, јамачно неби била без интереса, па било да они живе у варошима или у селима. Али недовољни подаци које имамо до сада о овоме предмету, не допуштају нам, да наводимо строге закључке.

Ако упоредимо међу собом први и трећи облик, то јест *задругу* и варошку породицу, констатоваћемо ова факта :

У варошкој породици.

а. Отац породице располаже, као у римској породици, неограничено целом имовином, немајући потребе да тражи пристанак ниједног члана породице ;

б. За живота као и на случај смрти, отац може располагати слободно имовином, осим ако позитивни закон разних земаља не задржава што у корист деце ;

в. Отац породице остаје старешина и управитељ, и кад изнемогне ; њега не могу тога лишити без његове воље, и ако га замене, увек у његово име ради местозаступник ;

г. Пошто отац породице може распола-

У задрузи.

Старешина нема права да располаже породичном имовином, без пристанка пунолетних чланова задруге.

Како старешина не може ничим располагати за живота без пристанка задругара, тако он не може ни тестаментом располагати за дружном имовином.

Старешина, млад или стар, може увек бити замењен, како задругари нађу то за нужно и корисно.

Сваки мушки и пунолетан задругар може,

гати домаћом имовином *auctoritate proptiâ*, природно је, да је може делити за живота међу својом децом; али нико нема права да га на то присиљава;

д. Правило је дакле, да се имовина дели тек после смрти оца породице, и наравно да се тада дели; јер са старешином, тако рећи, свршује се породица.

по правном обичају, тражити део заједничке имовине, који му припада, кад год му се свиди.

По смрти старешине задруге други га замењује, али то је све, пошто деоба имања не зависи ни од чије смрти (2.); за тим функционисање породице продужује се као и пре.

Нема потребе, тако нам се чини, да продужујемо и даље наша поређења; она која смо сад учинили довољна су, да се спазе и уоче дубоке и радикалне разлике, које опстоје, у имовинском погледу, између варошке породице и задруге. У римској породици, као и у данашњој породици скоро свију вароши јевропских, породична имовина припада оцу; отац је једини субјект свију имовинских права у породици. У задрузи на против, сама породичка заједница сматра се као власник.

Сада кад смо констатовали суштаствене разлике, по спољашњем типу и природи њихо-

вој, које карактеришу ове две породице, излази нам пред очи једно питање: какве је природе облик *инокосне* породице или *инокоштина*? Има ли она властити карактер или припада ли једној од горепоменутих врста? Има ли она, не узимајући у обзир њен спољашњи састав, природу *задруге* или природу варошке породице?

Ако се ограничимо на посматрање спољашње стране *инокоштине*, наћи ћемо да је она слична ако не истоветна варошкој породици; јер, као што смо видели горе, обично су, у једној као и у другој, само муж, жена и деца. Нек се упитају писци и правници, нек се испита рад законодаваца, па ћемо се одмах уверити, да су већина ових, кад су били принуђени околностима да се изразе, сматрали *инокоштин*у као истоветну, скоро у свему, са варошком породицом. Ми ћемо видети даље, да ли је ово мишљење тачно; за сада ћемо само констатовати да оно опстоји.

Мислимо да ћемо га наћи, и у називима који се дају овим двома облицима породице, и у начину којим о њима говоре правници и законодавци.

Да констатујемо најпре, да се почело тиме, што су дати, у књижевности, различни називи двома облицима сеоске породице: сложена породица била је искључно означавана речју *задруга*, а проста породица речју *инокоштина* (придев: *инокосна*).

Већ Вук, овај прави обновиатељ сувремене српске књижевности, дефинише и употребљује ове називе у горепоменутом смислу. У његовом речнику српског народног језика, он даје речи *задруга* следећи еквивалент: „Hausgemeinschaft (im Gegensatz der einzelnen Familie); — plures familiae in eāden domo (more serbico).“ За тим, да би био разумљивији смисао ове речи, он додаје, у другом издању својега речника¹⁾, пример велике задруге, коју је он сам видео у брдским пределима Далмације, и која је бројала 62 душе, међу којима су 13 удатих жена и 2 удовице.

Као антитезу задрузи, исто дело представља нам реч *инокоштина*, која је овако дефинисана: „Der Zustand da man *inokosan* ist, vita cognatis destituta“, и, као еквивалент речи *инокосан*, einzeln, einsam, d. h. ohne andere verwandte Familienhäupter, blos mit seinem Weib und Kind im Hause, sine cognatis cum sola uxore et liberis degens.“

По себи се разуме, да су Вуку, који је уживао велики ауторитет, следовали сви писци; код свију, доиста, налази се реч *задруга* скоро искључно употребљена да означи сложену породицу, а реч *инокоштина* употребљена као антитеза *задруге*. Ми ћемо испитати даље у колико ово тумачење одговара живоме народном језику.

¹⁾ с. в. задруга.

Дуализам који опстоји, у књижевности, између оба облика сеоске породице, овде се јасно јавља; да констатујемо осим тога да, за варошку породицу, нема (а важно је прибележити овај факат), ни у Вука ни у другог којег писца, специјалног назива.

Али дуализам између оба облика сеоске породице не јавља се само у називу. Благодарети правницима, он је, као што ћемо касније видети, захватио и интимну природу ове установе.

Правници, као правници, нису може бити држали да им је дужност да познају природу задруге, којом се ни мало не бављаху у правним факултетима. Али ова је породица тако различна од варошке породице, својим оригиналним склопом да им је било немогућно помешати их, просто с тога, што су живели у земљи; ради те очевидне оригиналности, *задруга* је морала обратити скоро искључно пажњу специјалиста. Са свим различна била је судбина *инокоштине*, коју су правници сматрали као истоветну у свему са варошком породицом, која има њен спољашњи тип, --- тип, који правници, по самим својим студијама, познају боље него икоји други.

Ми ћемо навести једнога јединога од ових писаца специјалиста, не што би његов утицај на друге правнике био раван утицају Вуковом на књижевнике, него што на једном ме-

сту његове расправе, коју имамо пред собом, изгледа да је претежно и скоро опште мишљење о овој ствари, више него где другде, доста јасно изведено.

Бождар Петрановић, који је умр'о пре неку годину, био је доста познати правник; он је заузимао такође, у судској струци, доста угледан положај. Био је родом из земље, у којој је учинио своју дугу каријеру. Доиста, пошто је био у почетку члан нижих судова, умр'о је као члан апелационог суда у Задру у Далмацији. Он је превео аустријски грађански законик на српски језик. Бавио се историјско-правним питањима, и као што показује наслов расправе, коју ниже наводимо¹⁾, он није занемаривао ни народне правне обичаје. У оном делу његове студије, у коме је морао говорити о народној породици, ево како се изражава: „Деобом породичне имовине, физично лице (то јест сваки деобник, који постаје обично старшина *инкоштине*, постале услед ове деобе) замењује већ морално лице (то јест задругу). Део одељенога члана постаје *сироћу осталих чланова лична својина*, којом слободно *располагати може*“²⁾.

¹⁾ „О праву наследства у Срба на основу правнога обичаја и писаних споменика“ (Rad jugosl. akadem. znanosti i umjetnosti, 1873 кн. XXIII).

²⁾ *Ibid.* страна 30.

Б. Петрановић допушта дакле овим изразима, да начело колективности влада само док траје задруга, и док се природа породице мења, пошто се подели, будући да сваки деобник постаје индивидуални власник својега дела.

Ми смо тиме дошли до тачке, где се дуализам између *задруге* и *инкоштине* поново потврђује, у самој ствари, на најформалнији начин.

Да осврнемо сада поглед на то, какво место заузима наша установа у писаним законима.

По себи се разуме, да ми нећемо, пошто смо објаснили цељ ове студије, анализовати у њиховој целини законе издане о сеоској породици. Ми ћемо испитати само законска наређења, у којима се више или мање очевидно, јавља појам, који је законодавац имао о овој установи.

Већ у законима XIII и XIV века помиње се породица, која има карактер '*задруге*'¹⁾. Али

¹⁾ У статутима дубровачким од 1272 налазимо ово карактеристично наређење: *Si unus aut plures ex fratribus simul habitantibus perchivim quod ex uxoribus suis receperint in communitate aliorum fratrum posuerint, ordinamus quod omnes expensae uxorum suarum et heredum nec non et nutricum heredum faciant de tota communitate* (lib IV cap. LIII). Упор. cap. 15, 46, 54, 57 ове исте књиге, и *Liber Reformationum*,“ основану 1311, pagina 25, cap. II, III.

У законнику српскога цара Стефана Душана, из XIV века, такође се она помиње у главама 39, 51, 65, 69, 70 (падања Зигејева, Петроград, 1872 и у Жиречевом Зборнику закона словенских, Праг 1880).

тек у нашем веку издана су, о овој установи, потпунија законска наређења; како су ова законска наређења у тесној вези са претежним мишљењима, о којима смо говорили, то ћемо овде тек та наређења искључно и испитивати.

Најстарија законска наређења овога века о нашој заједници породичној налазе се у органском закону Војничке Крајине хрватско-славонске, од године 1807, који је замењен законом од 1850.

Карактеристично је, да ни један ни други закон не садрже дефиниције о *задрузи* и *мнокоштину*. Све се породице ових пограничних провинција ¹⁾ без разлике у њима означавају речима „Grenzhaus“ или „Hauscommunion“. — Нигде у њима није чињена разлика између та два облика, који, доиста, беху сматрани као истоветни, док стара војничка организација беше остала недирнута.

Може се закључити од ових факта, да је утицај правника по занату био скоро никакав при састављању и редакцији ових закона²⁾. У неким чланцима о породици и наследству (чл. 47—58) закона црногорског, који је издао кнез Данило I. у 1855, може се констатовати још

¹⁾ Породица Војничке Крајине искључно је сеоска породица, пошто је сеоско становништво било, у опште, потчињено војничкој служби. — Породице вароши и варошица (*Grenzcommunitäten*) беху потчињене општим законима.

²⁾ Ми налазимо на другом месту потврду томе (Утјешеновић *op. cit.* страна 32).

веће осуство овог утицаја, и, следствено сваке дефиниције.

Редактори закона, изданих у другим земљама, на против, беху искључно правници, који су, као што ћемо то даље видети, унели своје идеје баш и у касније законе Војничке Крајине. Ови су редактори сматрали за нужно да уврсте баш у текст закона дефиницију наше сеоске породице.

Тако у своме члану 57, грађански законик Србије од 1844 даје нам, о оба облика породице, дефиницију која овако гласи:

„Под задругом или задружном кућом разумева се више лица пунолетних самих или са својим потомством у заједници живећих. Они су у одношају међусобном задружни.

Где таква зајединскога живота нема, зову се инокосни.“¹⁾

Члан 507 повраћа се на овај предмет овим речима:

„Задруга је онде, где је смеса заједничког живота и имања свезом сродства или усвојењем по природи осњована и утврђена.

¹⁾ У збирци страних закона Антоана де Сен-Жозефа (Paris 1856, vol. 3. p. 449) читамо овај фантастични превод: *La loi entend par maison de famille rurale (zadruga) plusieurs personnes majeurs qui vivent avec leurs enfants. Elles sont liées, à l'égard l'une de l'autre, par la communauté à l'intérieur de la maison (zadrjni); cette communauté cesse dès qu'elle est réduite à un seul ménage ou tête mariée; les parents prennent alors le nom d'inokosni.*“

—Задруга зове се и *кућа* или *кућа задруж-
на* за разлику од *инокосне*“¹⁾.

Разлика, коју чини законодавац између ова два облика очевидна је; он зове *задругом* облик породице, који смо ми описали на стр. 15 1-во, а *инокосном* ону породицу, што смо је описали на истој страни, 2-го.

Има још нешто. Нарочита глава (XV) овог законика уређује *права наследства и одношаје у задрузи*; она прописуја правила, која одговарају више или мање природи овога породичног удружења. С друге стране, има у истом законнику више глава (II, III и IV) о одношajима породице у опште, а неколике оует (IX — XIV) о наследству у опште: све то основано на сличним начелима, која налазимо у законикима западних народа о варошкој породици.²⁾

Ми смо дошли до тога, да овде констатујемо овај важан факат, да главе наведене на последњем месту (II, III, IV и IX—XIV) садрже

¹⁾ Већ наведени Антоан де Сен-Жозеф даје нам о томе овакав превод: „L'association de famille s'opère dans le cas de communauté de vie et de biens, établie selon la nature par le lien de parenté ou d'adoption. On la nomme proprement maison ou ménage de plusieurs familles *zadruga*, pour ne pas la confondre avec la famille séparée *inokosna*.“

(За српске читаоце нема потребе, да доносимо превод погрешног и фантастичног превода Антоана де Сен-Жозефа, кад оригинални текст имају пред собом, који је горе изложен. Преводник).

²⁾ Зна се, да је Хаџић, редактор грађ. законика Србије, основао свој рад на грађанском законнику аустријском, из којег је овај посао, тако рећи, само извод.

наређења, примењива за све одношаје, ма какви били, о породицама и наследствима; али да је једино *задруга*, којој је нарочита глава (XV) посвећена, наравно изузета од ових општих наређења. Изгледало би дакле, пошто је глава XV искључно посвећена и примењива за *задругу*, да *инокоштина* мора потпасти под наређења о варошкој породици у опште.

Шта да се закључи из ових факта, ако не то, да се дуализам између ова два облика потврђује још једном у законодавству Србије?

Истина да су горе наведени чланови 57 и 507 грађанског законика ове земље, који садрже дефиниције о *задрузи* и *инокоштини*, били касније протумачени, у ширем смислу, указом од 16 маја 1845, то јест на годину дана после обнародовања законика. Али ово је тумачење, по несрећи, тако мрачно, да што из њега најјасније излази, то је забуна самога тумача, који није имао одређенијих појмова ни о тачкама, које је требало објаснити ни о средствима помоћу којих би могао у томе успети. ¹⁾

¹⁾ Ево садржаја тога указа: „Истина да се у § 57 грађ. законика, где је реч о задрузи као једном моралном телу, опредељује тако, да се задруга састоји из више пунолетних или ожењених глава, које тако у строгом смислу и постоји, али зато нигде није назначено нити забрањено, да после смрти овакових глава пунолетних не може код потомства њихнога задруга се наставити. Шта више и кад би баш законом таково што определило се, опет ако би се уговором или тестаменталним расположењем друкчије што наредило, оно би

У осталом, ово тумачење, ма и најбоље било, не би остало мање немоћно, да прекинути тешкоће у примени закона, тешкоће које долазе отуда, што је законодавац усвојио два са свим различна начела, а није како би требало ударио границе свакоме од њих. Ово је тумачење доиста тако мало изменило стање ствари, да се у пракци нису по њему управљали. Сам се коментатор грађ. законика Србије, Матић, тумачећи речени указ, све још придржава дуализма између *задруге* и *инокостине*, освећеног текстом законика ¹⁾. У Србији претежно

постојати морало у смотрењу задружног одношења и код малолетних.

А овако то постојати мора тим више, што закон у овом призрењу не само никаквог противног опредељења не чини, но шта више јасно изражава, да задружна права и одношења и онде постојати могу, где нема више пунолетних или ожењених глава, као што §. 507 (где је реч о задрузи у смотрењу наследствених права и одношења) без сваког призрења на задружна лица опредељује овако: да је задруга онде где је смешана заједничког живота и имања.“

Ми ћемо приметити, да је другу алинеју реченога члана тумач сасвим заборавио.

¹⁾ Коментар ад § 57: Законодавна власт протумачила га је указом од 16 маја 1845, бр. 702, у том смислу: „да се после смрти пунолетних задружних глава код потомства њихног задруга наставити може.“

Коментар ад § 58: Према се задруга састоји из више физичких лица, ипак се сва она у обазиру права, која она на ствари или ма на што имају, сматрају као једно, морално лице, почем су сви задругари према том праву као једно лице, то јест, сви заједничко право на ту ствар имају.

Инокостна кућа зове се она, где нема више њих у заједнини да живе, него је ко самац, ма и био са женом и децом;

је мишљење међу правницима и судијама, који се оснивају на реченим члановима ово: „Задруга не може постојати онде, где је само отац и његова деца“ (то јест у *инокосној* породици) ¹⁾, — мишљење потврђено такође решењима касационога суда ²⁾.

За Хрватску имамо закон од 1870, који садржи наређења о задрузи. Члан 1-ви, који је дефинише, вели; „Више породица или кућана, који на једном дому и под једним господаром куће живе и заједно раде, то јест обрађују нераздељене непокретности и заједно уживају плодове њихове, сачињавају ону патријархалну свезу, која се *задруга* зове“.

По овој тако опширној дефиницији могло би се мислити, да она обухвата оба облика породице, кад се томе појимању неби противила употреба речи задруга, која вазда означава сложену породицу.

Али ни мало сумње не оставља нам о овоме дуализму текст закона, који је после 4 године издан о овој ствари.

нема, н. п., више браће, стричева итд. да заједно у кући у задрузи живе. Задругари кад се поделе, постају *инокосни*, али су опет *род*; јер том деобом престало је међу њима оно *задружно* одношење, никако пак оно *родбине*; а по себи се разуме, да задруга не уништава сродство; шта више задруге без сродства бити не може.“

¹⁾ По усменом саопштењу председника апелационог суда у Београду г. Ђ. Павловића.

²⁾ Максимовић, *Збирка судских решења и чланака о праву*. Београд 1876—1871, књ. 2. бр. 20.

Овоме закону, изданом 3 марта 1874, био је придодан као додатак, 30 априла исте год. правилник о примени тога закона, којег први члан овако дефинише задругу:

„Задруга је скуп састављен:

а) из више породица;

б) из лица од којих свако представља породицу;

в) из ових породица и из ових лица;

све ово у случају кад овај скуп којим управља један старешина, живи на земљи урбаријалној или оној, која је законом с њом изједначена.“

Нема потребе овде прибегавати ни простоме *argumentum e contrario* да бисмо закључили о потпуном изузимању инокоштинe из категорије горе дефинисане и о њеној асимилацији с варошком породицом. Последња алинеја овога истог члана и наводи, које она садржи, изречно то тврде: Алинеја гласи:

„Сеоске куће, које немају горе изложене услове, и ако су уписане у земљишне књиге као *задруге*, сматраће се као тајно подељене, и што се њих тиче поступа ће се по члану 26 закона о *задрузи*. Или је то лична својина која долази под наређења чланова 27 f. и 31 закона о *задрузи*; или ако оне живе на земљи племићској или градској закон се о *задрузи* на њих не примењује“.

Прво од ових наређења показује, како се

може озаконити тајна деоба; друго нам каже, да задруга престаје, како остане у кући *само једна породица* или *само једно лице*; треће, то јест члан 31 наређује „да у случају члан 27 f. свако је лице овлашћено, да упише непокретности на своје властито име у земљишне књиге.“

Домашај овога последњег наређења очевидан је; оно само освећује *communem doctorum opinionem*, резумисано у горенаведеној теорији Б. Петрановића, то јест, да, после деобе, *својина до тада колективна*, и које је субјект била породица, *мора се обратита у чисто личну својину*.

Да наведемо још један члан доста кратак, али од велике важности; то је члан 2 закона о задрузи; он гласи:

„Од дана кад овај закон ступи у живот, не може се нова задруга устројити.“

Овај члан, ако се опоменемо претходних наређења, не значи ништа мање до *уништење овог облика породице у Хрватској после деобе задруга које сада оистоје*; он тежи к потпуној промени природе свију сеоских породица и њиховом преображају у просте варошке породице.

Ако се повратимо на Војничку Крајину, видећемо да је граница престала се управљати војнички, и да је од 1 августа 1881. била придружена грађанској Хрватској, где је стављена

под личну власт бана; али зна се да је овај преображај отпочет од пре више од 10 година; из чега следује, да су закони о овој установи, издани за време ове периоде, наравно изменили природу, и да носе, као и сви други, прелазни карактер, и приближују се законима матере земље. Тако, закон од 29 децембра 1876 и правилник о његовој примени, с општег гледишта које нас овде највише занима, личи и скоро је истоветан са законом Хрватске од 1874. Члан 2 овога последњег закона ушао је у чл. 1-ви закона који смо навели, забрањујући састављање пових задруга ¹⁾. Члан 1-ви правилника о примени закона, у коме има дефиниција о задрузи, узет је од речи до речи из члана 1. правилника који је као додатак хрватског закона од 1874.

¹ Претходни закон од 18 јуна 1871 за Војничку Крајину, који се тиче поглавито задруге, даје, у последњој алинеји члана 7 ово наређење: „Породице, које произлазе из такве деобе нису обвезане живети по начелу заједнице. Следствено, оне могу располагати својом својином *mortis causa* (на случај смрти“).

Треба констатовати, да, у овом закону, законодавац још није дошао до категоричке забране састављања нових задруга која остаје чисто факултативна. Шта више, једна белешка издаваоца збирке закона о задрузи (Вежић, Загреб, 1880, страна 126) показује, да је ова алинеја члана 7 са свим изостављена у више издања овога закона, јамачно с тога, што чл. 12 садржи још прецизније наређење. Ово наређење, у осталом, било је укинато чланом 3 закона од 29 децембра 1876, што је поновљено и у чл. 14 закона од 4 априла 1880, који забрањује кућанима да располажу, баш и *inter vivos* (за живота) својим делом пре деобе. Ова је забрана такође усвојена у грађанској Хрватској законом од 8 децембра 1877.

На послетку, 14 априла 1880, изашао је закон о задрузи, баш у очи коначног утеловљења ове пограничне покрајине Хрватској. У члану 5 овога закона налазимо ублажену апсолутну забрану састављања нових задруга коју смо констатовали у закону Хрватске од 1874 и у каснијем закону Крајине, коме је у овом погледу образац био претходни закон. Овај члан наређује, да од дана ступања у живот овога закона, не могу се састављати нове задруге, изузимајући оне, *које произлазе из садашњих задруга*; треба, у осталом, додати, да члан 17 овога закона уноси нова ограничења састављању њиховом.

Завршујући набрајање факта која доказују егзистенцију догме дуализма између оба облика сеоске породице и изједначење једнога од њих, то јест простијег облика са варошком породицом, навешћемо овај колико значајан толико и природни факат да и ови појмови пређоше у царство самих апстрактних теорија.

По већ наведеним речима Б. Петрановића о природи *задруге*, она се означава као *морално лице*, коју квалификацију усвајају, у осталом сви правници.¹⁾

Што се тиче *инокоштинне*, није јој се мо-

¹⁾ Један скорашњи чланак, који смо горе навели, страна 10 примедба 1, констатујући ово као опште мишљење, успјава се да докаже противно. У Мјесећник-у, свеска 1-ва, године 1884 налазимо још један чланак написан у истом смислу.

THE STATE OF MISSISSIPPI, BEING THE FIRST DAY OF JANUARY, 1874.

IN SENATE,
JANUARY 1, 1874.
REPORT
OF THE
COMMISSIONERS OF THE
LAND OFFICE,
FOR THE YEAR
ENDING 31st DECEMBER, 1873.
AS PASSED BY THE SENATE,
JANUARY 1, 1874.

THE OFFICE OF THE COMMISSIONERS OF THE LAND OFFICE,
IS OPENED TO THE PUBLIC FOR THE RECEIPT OF
APPLICATIONS FOR LANDS, AND FOR THE
ISSUE OF DEEDS, AND FOR THE
RECORDING OF DEEDS, AND FOR THE
RECORDING OF MORTGAGES, AND FOR THE
RECORDING OF WILL TESTAMENTS, AND FOR THE
RECORDING OF EJECTMENT SUITS.

1. OFFICE OF THE COMMISSIONERS OF THE LAND OFFICE,
IS OPENED TO THE PUBLIC FOR THE RECEIPT OF
APPLICATIONS FOR LANDS, AND FOR THE
ISSUE OF DEEDS, AND FOR THE
RECORDING OF DEEDS, AND FOR THE
RECORDING OF MORTGAGES, AND FOR THE
RECORDING OF WILL TESTAMENTS, AND FOR THE
RECORDING OF EJECTMENT SUITS.

2. OFFICE OF THE COMMISSIONERS OF THE LAND OFFICE,
IS OPENED TO THE PUBLIC FOR THE RECEIPT OF
APPLICATIONS FOR LANDS, AND FOR THE
ISSUE OF DEEDS, AND FOR THE
RECORDING OF DEEDS, AND FOR THE
RECORDING OF MORTGAGES, AND FOR THE
RECORDING OF WILL TESTAMENTS, AND FOR THE
RECORDING OF EJECTMENT SUITS.

3. OFFICE OF THE COMMISSIONERS OF THE LAND OFFICE,
IS OPENED TO THE PUBLIC FOR THE RECEIPT OF
APPLICATIONS FOR LANDS, AND FOR THE
ISSUE OF DEEDS, AND FOR THE
RECORDING OF DEEDS, AND FOR THE
RECORDING OF MORTGAGES, AND FOR THE
RECORDING OF WILL TESTAMENTS, AND FOR THE
RECORDING OF EJECTMENT SUITS.

THE COMMISSIONERS OF THE LAND OFFICE,
WILL BE OBLIGED TO THE PUBLIC FOR THE RECEIPT OF
APPLICATIONS FOR LANDS, AND FOR THE
ISSUE OF DEEDS, AND FOR THE
RECORDING OF DEEDS, AND FOR THE
RECORDING OF MORTGAGES, AND FOR THE
RECORDING OF WILL TESTAMENTS, AND FOR THE
RECORDING OF EJECTMENT SUITS.

4. OFFICE OF THE COMMISSIONERS OF THE LAND OFFICE,
IS OPENED TO THE PUBLIC FOR THE RECEIPT OF
APPLICATIONS FOR LANDS, AND FOR THE
ISSUE OF DEEDS, AND FOR THE
RECORDING OF DEEDS, AND FOR THE
RECORDING OF MORTGAGES, AND FOR THE
RECORDING OF WILL TESTAMENTS, AND FOR THE
RECORDING OF EJECTMENT SUITS.

5. OFFICE OF THE COMMISSIONERS OF THE LAND OFFICE,
IS OPENED TO THE PUBLIC FOR THE RECEIPT OF
APPLICATIONS FOR LANDS, AND FOR THE
ISSUE OF DEEDS, AND FOR THE
RECORDING OF DEEDS, AND FOR THE
RECORDING OF MORTGAGES, AND FOR THE
RECORDING OF WILL TESTAMENTS, AND FOR THE
RECORDING OF EJECTMENT SUITS.

На ово питање мислимо да нам треба одговорити *негативно*. Надамо се да ће позитивна факта која ћемо изложити и докази које ћемо изнети дати нашем одговору моћну потпору. Шта више, надамо се, да ћемо довести читаоца до тог уверења, да је мишљење, које превлађује у правника, и које су законодавци унели у законске чланке, са свим противно истини и природи ствари.

Изложене су горе упоредно главне црте задруге и варошке породице. Овде ћемо додати одговарајуће тачке о инокоштини, које смо сами констатовали у Црној Гори. Важност тога у толико је већа за нас, што су у старој Црној Гори велике задруге постале доста ретке ¹⁾. Ова важност увеличава се још том околношћу што су, у овој земљи, социјални облици сачували своју примитивну чистоћу; јер у овом горском пределу, мање него игде другде, могло се уводити новости по обрасцу страних установа.

Тамо су констатована ова факта :

а) Отац, живећи у једној кући са својим одраслим синовима, нема права да располаже породичном имовином без њихова пристанка.

¹⁾ Ова су факта потврђена и новијим делима (види Дуцић, Црна Гора. Београд, 1874, страна 63). Ово тврђење, у осталом не треба увеличавати, пошто, баш и у старој Црној Гори, има још доста задруга. У ново-присаједињеним земљама нарочито са стране Херцеговине, налазе се задруге у истој сразмери као и у другим земљама, у којима Срби живе.

б. У иноконштени, отац, док се год не поделити, не може расподелити и у другом имови-
њам, не може да се одлучи, без преставља својих си-
нова.

в. У талу је у роднини, отац је обично ста-
решина, али у важнијим пословима он вазда
тражи саобраћа од својих синова. Осим тога
отац може бити замењен као старшина једним
од својих синова, тем се, ма из каквих разло-
га, показује неспособан за свој задатак. У оста-
лку, ова промена бива обично тек услед мо-
рашне пресуде, којом се старшина тим мање
противи, у којој се његова улога у сеоској по-
родици није само какав одмор ни беспослица,
већ обављан посао и тежак терет.

г. Синови кад одрасту, а нарочито ако су
жењени, могу тражити деобу имовине, баш и
за живота оца, и поред наређења члана 47,
закона Давидовог од 1855.

Значајна је прта, да отац, при деоби, узима
раван део са својим синовима.

д. После смрти оца, ствари иду у *инво-*
кенту као и у *содружју*: све остаје *in statu*

е. Овај члан, по пребаву свих најродостојнијих су-
дија, неке споре некад део преласиван, толико је села обичај
узметла корва у њакекама владелих. Често бива да отац
владели да је деоба негодна, прте сињу, који тражи свој
део, да ће га вострате не дајиди му вента. Ипак, услед на-
владелиња синовљива, ствар се сврше тек да деобе има места
да и саке судове пренуде она да трусте, ма да се он по-
каза на наређења ваделин, члана, који је са свем влада
ки обичаја.

quo, само ако браћа, као што у опште бива, остану у заједници, из које још за живота очева могаху изаћи.

По смрти очевој, само се старешина мења ако је отац управљао заједницом до смрти; у противном случају никакве промене нема.

Из самог упоређења горе наведених тачака са одговарајућим тачкама у паралели између задруге и варошке породице, које су споменуте на страни 17 и 18, излази већ закључак дијаметрално противан претежном мишљењу распрострањеном међу правницима и законским наређењима о овоме предмету. *Истоветна природа* сеоске *инокоштине* и *задруге* очевидна је, а не мање очевидна јавља се и разлика између природе сеоске *инокоштине* и природе варошке породице.

Истина да је власт оца, старешине сеоске породице, већа од власти старешине сложене породице. Не заборавимо у осталом, да се ова власт, коју ми сматрамо као са свим закониту, оснива на самој природи ствари, али строго говорећи, не мења ништа у правним одношајима између оца и деце. Овај положај може се упоредити са положајем оца, који би, у варошкој породици, био у исто време старатељ своје деце, која имају властите имовине. У двојаком својству оца и старатеља, он има много већег утицаја, но што би га имао какав туђинац старатељ.

Факта, која су нас довела до наведених закључака о природи задруге, *инкоштивне* и варошке породице ми смо лично констатовали у Црној Гори и једном делу Херцеговине: али сигурни смо да се то исто може констатовати и у другим земљама, у којима живе Срби и Хрвати, где се народни живот умео одупрети унашању разноврсних облика, које се упињаху да му наметну. Све до сада, по несрећи, овим питањима мало су се бавили они којих се она тичу, и ако је што позитивно казано о овоме предмету, то није премашило простор, домашај сумарне белешке, писане као мимоглед.

Ипак ћемо навести места о неким од ових гачака, која сада имамо пред собом: она су изводи из дела надлежних лица, већином рођених у задругама.

Једно саопштење, које се односи на округ бивше градишканске регimente, у Војничкој Крајини, и које је штампано у Zbornik-у (стр. 3. sub ORC) показује нам да је задружна форма фамилије тако општа да „и кад задруга деобом или изумрењем постане *инкоштивна*, опет, пошто се њезини чланови умноже, владају њоме правила *заоруге*“.

Ево још једног саопштења из исте земље: „сви готово без изнимке живе у задружној фамилији, па и у самој *инкошоној* породици лежи корен будућој задрузи“.

За Хрватску и Војничку Границу у већ наведеном делу Утјешеновићевом има само две речи о овоме предмету, али и оне су врло значајне, ради противположности према двома горњим доста непотпуним и нејасним саопштењима; он доиста изреком сведочи, да „selbst in der einzelnen Familie die Hauscommunion besteht“ (loc. cit.; стр. 52), и даље, изражавајући се у смислу противном горе наведеном тврђењу Б. Петрановића, додаје, да у „Војничкој Крајини, деоба не мења ништа у начелу задруге нових породица, које изађу из речене деобе“. (Ibid. страна 57).

Ивић констатује, да пре најновијих закона, обнародованих у Војничкој Крајини, „никада, после деобе, деобници нису сматрани као индивидуални власници припалог им дела, већ да нове породице, које су из деобе изашле, пошто се оне сматрају као нове задруге, постајашу власници тога дела. Као доказ за то служи нам упис у земљишне књиге нових породица као власника ¹⁾.“ Ослањајући се на ова факта, Ивић, у своме пројекту закона о задрузи, увршћује један члан (20), по коме се својство власника признаје породицама, које су из деобе изашле ²⁾.

Што се тиче Србије, један чиновник судске струке, К. Цветковић, даје нам, за руд-

¹⁾ Die Hauscommunionen, страна 14.

²⁾ Ibid., страна 71.

нички округ у Србији ово обавештење: „Противно положном закону грађанском народ држи, да је и син са оцем задругар, те кад дође да се отац са сином дели, што се ретко догађа, отац узима раван део, као да се са браћом дели¹⁾.”

Јовановић, у својој већ наведеној студији о задрузи²⁾, овако закључује: „По моме мишљењу, како је нојам §. 507 грађ. закона са свим широког значења, неразложно је одрицати у опште карактер задружности заједничком живљењу једнога родитеља и деце му.“ Неки подаци Милићевићеви³⁾ о сеоској породици у Србији, и Дучићеви⁴⁾ о прногорској доводе такође до тога закључка, да је једнака природа ове породице, ма у каквом се облику она јављала.

У осталом, већ смо навели чланове 5 и 17 последњег закона о задрузи Војничке Крајине, од 14 априла 1880, који чланови, поред свег ограничења, допуштају ипак могућност нових породица, равних задрузи, баш и после деобе.

Члан 2 закона хрватског од 1874, забрањујући састављање нових задруга, признаје му могућност већ том самом забраном.

Овим фактима, не чини нам се ни излишно,

¹⁾ Zbornik, страна 9.

²⁾ Гласник XXXVI, страна 223.

³⁾ Лосо с., страна 16, 147.

⁴⁾ Лосо с., страна 62.

ни незгодно додати неке аргументе, извађене, тако рећи, из биологије породице; јер хоћемо да осврнемо поглед на покрет и колебање, које се опажа у броју чланова, који је састављају.

Свакоме је познато, какве разлике постоје међу варошким породицама, гледећи на број њихових односних чланова, разлике, које настају услед већег или мањег рађања, услед већег или мањег умирања. Али пошто су ови редовни узроци са свим променљиве природе, то отуда следује, да се доста велика породица, за мало година, може смањити на једно или два лица, док на против довољан је кадшто релативно кратак период, да се од једног човека наплоди кућа пуна чељади. Ма биле посве квантитативне ове промене у личним елементима, оне ипак усиљавају непрестано продукцију, богаство, снагу, социјални положај породице. Опет за то никоме није пало на памет да тврди, да резултати овога покрета чељади у варошкој породици мењају или модификују ма у чему природу њену. Да се закони, на пример, који уређују одношаје између родитеља и деце, не могу применити на породицу без деце, то се по себи разуме; али није мање истина, да законска наређења остају тада *in statu latenti*, и постају примењива, ако се деца роде и пошто се роде; а није се нашао ни један законодавац, који би правио, за варошке породице ове врсте, нарочито законе, који би

се оснивали на начелима различним од оних, која владају варошком породицом у опште.

Али, има ли каква разлога, по коме би факта ове природе и њихове последице бивале друкчије у селима него у варошима.

Ништа није лакше него констатовати ово у селу, тамо где опстоји породица, која нас занима: једна напредна кућа, бројећи тријестину лица, за четврт века, спадне само на мужа и жену, у след деобе, изумирања, удаје, неплодности бракова, док кућа суседова, на против, која се састоји из једног или два одрасла лица, може, за тако исто време, умножити се да броји шест или осам ожењених глава, у след рођења, женидбе, дуговечности и других елемената напретка.

Као последицу ових непрекидних колебања, ништа није обичније него констатовати прелаз породице из задружног стања у инокосно стање и vice versa, из инокосног стања у стање задружно, било у правој смислу ових речи (смисао који ћемо даље утврдити), било у смислу који му писци и закони имају навику давати, навику којој се и ми потчињавамо за сада, да би смо избегли збрку различних назива.

Пошто је то утврђено, може ли се допустити и је ли рационално, да ове промене, које се искључно тичу броја, модификују природу, начело сеоских породица? да се породица, не-

кад многобројна, затим сведена на мужа и жену, одриче своје првашње природе и усваја начело варошке породице, па после тога, пошто буде тобож индивидуалисана, да поново усваја начело задруге, кад прилике умноже број њених чланова?

Да закључимо дакле и да кажемо, да бројна слобост, која чини те се сеоска породица увршћује у категорију инокоштине, не чини је, опет за то, индивидуалисаном породицом, и да се из тога слаба броја не може изводити каква разлика у природи, између ње и задруге. Једина последица овога стања инокоштине то је, што правила која одређују *међуфамилијарне* одношаје у задрузи остају *in statu latenti*, те да своје природно деловање опет наставе и добију своју пуну и савршену примену, чим породица умножавањем и развијањем нарасте да броји више ожењених глава.

Независно од аргумената, извађених из покрета и природних метаморфоза породице, ми ћемо добити пову потпору, бар тако се надамо, кратким испитивањем израза, којима се означава ова врста породице у живоме народном језику, овом огледалу мисли и тежња народних.

Придев *задружан*, *на*, *но* налази се у свима пределима, у којима живе Срби и Хрвати и управо у општем смислу, који је још Вук утврдио у своје речнику: „Nicht einzeln im Hause,

издаје, шта ли се објашњавају? Али су други констатовали, да су реч. *градина* значење и то:

а. Ова се реч примењује на породицу, која има довољан број радника.

б. Ова се употребљује без разлике, па било сви радници од једног оца или не.

Калифорникања противположена реч *заоружан* јесте, у народном језику, *ојакоста*, са супротним значењем, то јест: а. кућа у којој нема радника, или у којој их је мало¹⁾, и б. *ојакоста* кућа може имати више потомака од радних оца: довољно је да би се она тако означила, да нема међу њима довољан број радника.

Овај смисао ми смо сами констатовали у јужним земљама, поглавито у Далмацији, у Херцеговини и у Црној Гори, и друга лица, чији су одговори објављени у *Zbornik-u*, констатовала су исти смисао не само у овим земљама, него такође у Србији и у Војничкој Крајини²⁾. Ми видимо дакле већ, да су пијци придеву *заоружан* изврнули његов прави смисао.

Као лексикограф, Вук није улазио у изу-

¹⁾ „Изјексени смо много нас је на одјели софери а мало на радници.“ *Zbornik*, страна 6, sub LIX.

²⁾ Ibid., страна 4. Вртевић саопштава посланицу: „*динокостина, ојакостина*.“ коју је чуо у Црној гори, у Херцеговини и у Босни Петерској.

³⁾ Страна 9, sub НК и ВУД.

⁴⁾ Ibid., страна 4, sub ГСВ; страна 6, sub LIX; страна 9 sub ЕО AZ и ГЕРГ.

чавање ових особина; ако оне за нас имају велику важност, за њега, опште значење било је довољно може бити. Али он је учинио праву погрешку, кад је, у речник искључно посвећен живом народном језику, уврстио реч *задруга*, дајући јој ово значење „више породица, које састављају једну заједницу.“

Ова реч у облику именице, *не опстоји никакo с овим значењем*¹⁾ у народном језику.

Иста примедба, за реч „*инокоштина*“, која *не опстоји са смислом, који јој дају књижевници.*

Општа реч, којом се означава у народном језику проста или сложена породица, јесте *кућа*²⁾ реч коју налазимо са истим значењем од XIV века, у законнику Душановом (чл. 65, 68, 70)³⁾.

Кад народ хоће да значи кућу са довољним бројем радника (јер од количине радних руку зависи благостање породице) он додаје, кад што смо казали, речи *кућа* привев

¹⁾ Баш и у другом смислу, ова реч, у облику именице, није од опште употребе: лично, бар, нисмо је никад чули из уста народа ни у Далмацији ни у Црној Гори; јамачно у многим другим местима могло би се то исто констатовати.

²⁾ *Zbornik*, стране 7—8. Овом називу одговара тачно бугарска реч „*кџџа*“ као и реч „*Хижа*“ хрватских Кајкаваца.

³⁾ Може се констатовати, да у истом законнику, ова реч има такође и материјални смисао *куће, здања, зграде* (члан 47, 129). Ово двојако значење, које налазимо скоро у свима језицима, сачувало се и у садашњем народном језику, у коме „*кућа*“ значи *continenę* и *contentum*. Значајно је, да су више од пет векова прошли овоме изразу а није му се окрњило двогубо значење.

задружна, а у противном случају, придев *ин-*
косна.

На личним нашим констатовањима, бар у јужним већ наведеним земљама, оснива се наше тврђење о *осуству речи „задруга“ у народном језику, са смислом који јој дају правници и законодавци*. То исто су и други констатовали у другим земљама.

Такво тврђење, опет, доводећи нас у апсолутну противречност с таквим ауторитетом као што је Вук, захтева да га подупремо одређеним, јасним и аутентичним сведочанствима. Она нам не оскудевају. Саопштења која потврђују наше доказивање дошла су нам како од најверодостојнијих лица, родом из јужних земаља, о којима смо већ говорили, тако и од људи који живе у другим пределима, насељеним Србима и Хрватима. Ова потврдна саопштења људи који су живели у народу, и који, као Љубиша и Врчевић¹⁾ познају из основа његов језик, штампана су пре десетак година у нашем *Zbornik-u*²⁾, и нико их до сада није опровргавао па ни нападао.

¹⁾ *Zbornik*, приступ, стране LI до LII.

²⁾ Обавештења, која потврђују осуство речи „задруга“, у толико у колико она означава сложену породицу, уврћена су на странама 7—8 *Zbornik-a*, а долазе из ових земаља:

Херцеговине, Црне Горе, Боке Которске, Дубровника (странице 8—9); — Северне Далмације (Буковица, Цетиња, Макарска стране 7—8); — Војничке Крајине (Лика, стран 6; Градишка, Брод, страна 7); — Србије (Подриње, Гургусовац, страна 9); Хрватске (Загорје, Раковац, Бедња, страна 7).

Ван Zbornik-а, који би још могао дати много посредних и непосредних доказа у потпору нашега тврђења, споменућемо, јер њихову књигу имамо пред собом, два писца који су и сами рођени у сеоској породици у Србији, Јанковића и Грујића. Говорећи, у своме већ наве-

Један једини одговор, у потврђујућем смислу, приспео нам је; али село Стара Пазуа, одакле је овај одговор, будући је колонизовано нарочито Словацима, обавештење није ни сигурно ни удесно за извођење закључака.

Међу обавештењима добивеним приватним путем, навешћемо она, за која дугујемо писцу књиге: „Sagen und Märchen der Südslaven“, дру Ф. Краусу, за његову рођену земљу, Славонију.

Пошто је овај чланак већ био свршен, добисмо од једног високог свештеног лица из Босне, следећа обавештења, која је оно само скупило међу члановима својега клира:

Реч *задруга*, као именица, опстоји у народном језику, али она означава искључно раднике, којима располаже породица. Каже се на пример: *Кућа Марковића цуна је задруге* (колективно). Осим тога, она се употребљује без разлике, била реч о сложеној заједници више ожењених глава, или о заједници, у којој је само једна.

Придев *задружна* служи такође једино да означи породицу, у којој има довољно радника, па ма она била проста или сложена.

Као свуда, речи *инокштина* и *иноксна* (*кућа*) употребљавају се као антитезе речима *задруга* и *задружна*.

Значајно је, да, по истом саопштавању, реч *задружна* примењује се и на ону породицу, која немајући међу својим члановима довољан број радника, попуњава их слугама.

Приметићемо још, да нам ова обавештења долазе из земље, која је недавно припадала Турској, где је ова установа остала, по самој природи ствари, заклоњена од сваке новине; земље, у којој су велике сеоске породице још многобројне. Свештено лице, које нам пружа ове податке, наводи као пример једног протојереја, родом из једне куће у селу Голићу, која сада има 63 душе.

деном делу, о сеоској породици, они се овако издржавају (страна 104): „*Кућа* је оно, што беше у Римљана *фамилија*. Има кућа *инокосних* и *задружних*; прве су оне, у којима су само две или три ожењене главе; друге имају више ожењених глава.“ У овом разликовању, које је у осталом мало прецизовано, опажа се утицај позитивних закона њихове отачбине; али наше доказивање није мање потврђено овим говором, пошто се писци служе придевом *инокосна* да би означили и саму сложену породицу. Да приметимо такође, да они употребљују ову реч у облику придева а не именице.

Да наведемо још овај важан факат да у Србији, ни у једном до сада штапаном акту ни судском документу, који је из времена пре грађанског законика, нисмо нашли ни један пут реч *задруга* или реч *инокоштина*, или бар *задружна* или *инокосна*, баш ни у оним деловима, у којима су решења о споровима из породичног права¹⁾. Ове речи не налазе се ни у поменутом закону црногорском од 1855, у редакцији којег правници, као што се зна, нису учествовали.

Није овде место да испитујемо, где и у каквом је смислу Вук чуо реч *задруга*, ни из којих је разлога он могао преиначити њено

¹⁾ Ми смо испитивали „Протокол шабачкога магистрата“ од 1808 до 1812 (Београд 1868) и судска решења, која се тичу ваљевског окр. од 1832—1834 (Гласник XXXVI, страна 261—271).

значење и тако га забележити, као да га је цео народ усвојио¹⁾). Гледећи на целу нашу студију, чини нам се да је довољно, што смо навели сведочанства, која сматрамо да се не могу опроврћи.

Држимо да смо довољно доказали, да се речи *задруга* и *инокоштина*, којима се служе правници да означе два облика породице, не налазе у народном језику, са значењем, које им они дају. Осим тога, морамо прибележити овај важан факат, да народ нема ни других техничких израза за означавање ова два облика породице; бар ми га нисмо никада чули из уста људи из народа, као што га нисмо нашли ни у каквом речнику.

Целу, којој толико нагињемо, не може се измаћи испред погледа читаоцу. Ако је доказано доиста, да народ нема у своме језику нарочитог техничког израза за разликовање просте од сложене породице; онда се намеће закључак, да су ове две породице, пред његовим очима, истоветне природе.

Јер кад неби тако било, он би имао реч да утврди ову разлику, као што је има за значење да има или нема радника у породици, ма каквог она била облика: што је у осталом

¹⁾ Могу се, у осталом, констатовати овде онде у речнику Вуковом, нетачности у значењу речи, нарочито оних које се односе на правне установе, сложене и мало познате. Ми смо их сами неколико прибележили у другим приликама.

сасвим економна разлика, и ни од какве важности са правног гледишта.

Није потребно, чини нам се, да прикупљамо нове доказе ради потпоре овом двогубом тврђењу: да је наша сеоска породица, коју зову *инкосном*, друкчије природе од варошке породице, а да је на против истоветна, што се тиче њене природе, с оном што је обично зову *задруга*; а могло би се баш и тврдити, да ова два облика породице сачињавају тако рећи, једну исту установу, будући су ти облици само две главне фазе у животу сеоске породице у опште.

Највећа заблуда која се догодила у овој ствари, била је дакле, по нашем мишљењу у томе, што се приписује *искључно* скупу више породица у једној кући, карактер удружења (асоцијације), економне колективности, која је својствена нашој сеоској породици, а одриче породици где не опстоје ови *леђуфалицијарни* одношаји. Таква мисао, треба признати, може на први поглед насти на намет свакоме, који је рођен, као што смо, у осталом и сами, у индивидуалистичкој варошкој породици, живео у њој и оснивао на овом последњем облику породице своје правничке студије. Али ове предубедљиве идеје не противе се нештивању, и довољно је мало из ближе погледати на ствар, изучити позитивна факта, па ће се доћи до тога да се одбаце ови појмови и уверити се, да *исти ка-*

рактер, исто начело влада у простој сеоској породици, то јест у инокоштини писца, као и у сложеној породици.

Да има, с апстрактног гледишта, као и стварно, разлика између удружења више породица и удружења чланова просте породице, то не мисли нико оспоравати. Ми ћемо рећи још више: разлике се могу такође констатирати у више тачака између скупа чланова просте породице, спојеног у међуфамилијарну колективност, у сложену заједницу, и скупа ових истих чланова, који саставља просту независну породицу. Али овај факат не остаје за то мање постојан, да начело друштва, колективности, има исту природу, исти карактер у оба облика породице.

Да ли је организација једне имала утицаја на организацију друге, саопштавајући јој своју природу и која је од ове две породице извршила ту радњу? — или да ли су се ова два облика развијала паралелно и једновремено, као кад једном истом друштвеном начелу припадају? — О овоме питању не може се говорити у овоме чланку, јер оно би захтевало нарочиту студију.

Ако је наше закључење о природи сеоске породице у опште основано на истини, и кад тај факат не би био друго него само то што су узели *partem pro toto*, слобода коју допушта

само реторика, лако је замислити колико је заблуда, аномалија, бесмислица морало произаћи само из тога јединога факта, и у доктрини, и у законодавству и у пракци судској, за целу установу, услед тесне свезе између ова два облика породице. Али поред заблуде, која је учињена у погледу природе сеоске породице, и која се поглавито истиче у овоме чланку, не треба помињати, да има доста других тачака наше установе, о којима ни доктрина ни законодавство нису могли начинити себи тачан појам, као што су: природа и пространство права неких категорија чланова, неке фазе у радњи њених органа итд. итд.

Број учењених погрешака био је у толико већи, у колико је књижевна и законодавна радња била развијенија. Доиста, цела установа била је кодификована више пута; разни делови њени били су прерађивани, преиначавани, па и осакаћени, како би их еместили, по што по то, у калупе, напред спремљене на хартији, по узајмљеним обрасцима. А да ли ће се живот измирити са овим рушењем или ће радити против новотарења снагом свакога живог организма, који брани свој властити опстанак, као да су се мало бавили овим питањем. Шта више, и противно природном и логичном методу, препирали су се о томе, да ли треба уредити или уништити установу после простог испитивања

само неких страна и пре него што би је претходно и свестрано изучили.

Како је ова идеја уништавања или боље преображаја избила на површину и триумфовала? До тога се дошло, с једне стране, услед неке као фаталне тежње за једначењем; с друге, што се хтело изаћи из несносног стања, створеног погрешкама, које су само нагомилавали у законодавним пословима, примењиваним више пута на ову установу. И кад ко хоће тек да се ослободи какве зграде, треба, пре него што ће отпочети посао разграђивања, да испита земљиште, начин конструкције, да би се предупредило напрасито рушење као и пустош и штете које би могле отуда произаћи. Још с јачим разлогом, ово претходно изучавање неопходно је, кад се хоће на место старе да се подигне нова зграда. На то, рекли бисмо, као да се посве заборавило.

И да допустимо да би замењивање типа и природе, што би хтели извршити у сеоској породици, било могућно, што је далеко да буде сигурно, ипак до сада употребљеним методом — методом истина доста комотним, пошто он не тражи много умног напрезањања — цел се никако постигла не би; на против, у место стварања нечега здравог, солидног и хармоничног, дошло би се, на тај начин, до вршка забуне и дезорганизације, која влада од више година, по признању свију, у овој установи.

Ми смо споменули тежњу за једначењем. Ништа није интересантније него посматрати како непоколебљиво верују у ову догму и наивно држе, да се сви облици породице морају слити у један једини облик. У какав облик? — Већ је погођено, без сумње, сећајући се претежног мишљења наших правника. То може бити, јамачно, само облик варошке породице; ток цивилизације то собом доноси!

Међутим они се и не осврћу на то, да у других народа у Јевропи има више облика породице¹⁾; не примећују са колико пажње ови народи поступају с овим разним облицима²⁾,

¹⁾ Ошито је познато, да је сеоска породица велико-руса, на пример, са свим различна од варошке породице руске; ми знамо да се баш, у овим сеоским породицама, налази доста често тип наше народне *задруге* (Шахмаи, Обично право . . . Петроград 1877—1879, св. II, страна 2).

Зна се такође, да још данас има у Прусској пет или шест различних права, која уређују разне групе породичних и наследних одноваја. Са свим особит породични облик и доста распрострањен, јест немачка сеоска породица (Beseler, *System des gemeinen deutschen Privatrechts*, Berlin 1862, II Aufl., § 186—189), којег варијанат имамо прилике изучавати ми сами у Доњој Аустрији (Zbornik, приступ XV, прим. 2).

У немачкој Швајцарској, а нарочито у кантону Цириншком налази се у сељака тип породице, зване „Gemeinderschaft“ или „Zusammentheilung“, који је доста еличан, бар спољашње, нашој *задрузи*, или још боље ономе што називају *браћство* у Србији (Гласник XXXVI, страна 268, Јовановић).

Свакоме је познато, да у Баварској има више од тридесет разних система наследства, што претпоставља, с имовинског гледишта, бар, толико разлика у саставу породице.

²⁾ Још и данас, у Русији, грађански законик, састављен Сперанским (1-ви део X-е књиге *Свода* закона) уређује само породичне одношаје варошана и племића, док сеоском породицом, на основу закона од 19 фебруара 1861, владају искључно

баш и онда, кад су у апсолутној противности с појмовима које имају о јавном моралу¹⁾,

правни обичај. Шта више, сеоски судови увек су надлежни у свакоме спору у породичном и наследном праву у погледу сеоске породице.

У целој Немачкој, разне групе закона, које уређују одношаје разноврсних породица, раде паралелно, једно поред другог, мирно, и имају, у равној мери, заштиту државе. Па и у наше дане, кад се партикуларизам напада са свих страна у свима гранама јавне администрације, нарочита комисија, која заседава у Берлину од једанаест година на овамо, израђује пројект једнообразног грађанског законика за цело царство; цељ је ове комисије дакле, да такође уједначује у правној области. Међутим уверавају, да се она плаши одговорности, коју би узела на се, кад би кодификовала сеоску породицу, те да ће и после кодификације, ова породица остати потчињена досадашњим специјалним правима.

Не само што већ наведена „Gemeinderschaft“ није била укинута, већ је добила и нарочиту одвојену главу, која обухвата чланове 1366 до 1378, у грађанском законнику Кантона цириншког који је Блуичли саставио.

¹⁾ У свима великим државама Јевропе, изузимајући Немачку, налази се међу становницима и мухамеданаца, на следствено и полигамичких породица. По основном начелу хришћанске цивилизације у Јеврони полигамија је неморална установа. Ни једна држава, која има мухамеданаца међу поданицима, није ипак помислила да на томе ради како би нестало овог породичног облика, или да у њега унесе елементе, стране природи његовој. На против старале су се, да очувају ову установу од сваког разнородног елемента и да је бране од сваког спољашњег кварежа. Да ли ову заштиту ваља приписивати духу религиозне толеранције? Али ова тежња, којој је основ слобода савести, производ је модерне цивилизације, и неби се смело тврдити, да су овим духом толеранције задохнути били Турци, које сматрају као крајње фанатике, кад су пре четири века, заузели исток Јевропе, и започели своју владавину својевољним напуштањем сваке јурисдикције у споровима породичних и наследних одношаја хришћана, признавши искључно надлежном за то црквину, то јест, народну власт самих хришћана.

поступање које је основано на овом признатом факту, да свака установа ове врсте има свој властити и крепки живот, природу која се успешно одупире наметаним јој новинама¹⁾.

Сваки може представити себи жалосне последице које су толике погрешке и противречности морале имати за организацију тако важне установе, као што је породица у сељака, то јест у најогромнијем делу становништва, и највећма оданом својим навикама и својим обичајима.

Зар добро организована породица није, доиста, прва и најбољи школа морала? — Зар унутрашњост, огњиште није, за сељака нарочито, који оставља другима питања политичка и административна, центар свију његових интереса, и свега што му је мило и драго?

¹⁾ Немамо потребе да тражимо ван словенске историје примере за потпору нашем тврђењу. Више се пута наводио као пример Петар Велики, коме, пошто је увео најрадикалније реформе у животу народа, па и у највишој администрацији народне цркве, — све ствари у осталом, у којима је потпуно успео, — беше пало на памет да дигне руку на породичне установе виших редова, хотећи накалати на породицу ових класа, у којима је владала једнакост, начело права првородства, позајмљено из породица виших редова германских народа. Ову меру, која је у примени изазвала отпор, и довела до проливања крви, морали су опозвати наследници овога безобзирног и моћног реформатора.

Донекле, што се тиче рефорама, може се упоредити, за Црну Гору, Кнез Данило Петру Великоме. И он је био енергичан и скоро увек срећан реформатор. Али област, где је његова воља била скоро немоћна, где је његова реформаторска моћ имала најмање успеха, била је, без поговора, породица.

Али није само породица дирнута овим љутим последицама; администрација правде, јавни морал, економни одношаји, појам у народа о праву и правди, његова вера у управне редове, све осећа последице учињених погрешака¹⁾.

Ми радо признајемо да би имало јаког интереса да се овај предмет изучи са свију страна, да се испитају сви појави у узрочној свези, да се развије у целом нужном пространству, речју, да се исцрпи ово питање важно међу свима.

Али такав рад, који би захтевао многа специјална истраживања и простране студије, прелази наравно границе овога чланка; ми ћемо га одложити за другу прилику, а радо ћемо га оставити и другим писцима, нарочито онима, који живе стално у земљи, и који, осим грађе, коју им је лако скупити на месту, имају кад да се баве истраживањем о стварима оваке природе и оваке важности.

¹⁾ „Кад, законима, вели један инглески философ, говорећи о неким државницима своје земље, погоршаше зло, које су хтели лечити, они уведише најчешће тако рећи споредна зла, *кад што већа него што беху првашња*. Та је погрешка својствена неким школама емпиричке доктрине, које виде само блиске узроке и непосредне последице; налик у томе на незналачку масу, која за сваки појав види само шта му претходи и шта за њим долази. Не пада им на памет, да је сваки факт прстен у бескрајном реду, да он рађа миријадама претходних факта и доприноси да настану миријаде факта за њим. Заборављају дакле, да бракајући данац факта, они не преиначавају само најближи факат у ланцу, већ и последице које ће настати, и у којима ће овај факат учествовати.“ (Herbert Spencer. *Essais de morale, de science et d'esthétique*. Paris 1879; vol. II, стр. 21).

Ипак узимамо слободу да при свршетку ово кажемо:

Заблуда је била мислити, да, у нашој сеоској породици целина апсорбује појединца. Сеоска породица великоруса изгледа као да са свим друкчије апсорбује појединца него породица јужних Словена, а међутим констатовано је најновијим испитивањем, да овде, као и свуда личност не губи своја права и да их знаде чувати ¹⁾).

Заблуда је била мешати колективни карактер сеоске породице са комунизмом првих хришћана, на пример; држати, да она нема утврђених правила, пошто су та правила у латентном стању у толико, у колико немају да се примењују;

Заблуда је била нагло мењати разна правила освећена обичајем, и окивати у целини или у појединостима органе у њиховој радњи, не старајући се да се замене тачним еквивалантом, способним да поврати новинама покварену равнотежу.

Заблуда је била, пошто се држало за нужно да се тачније одреде или прошире права неких чланова или читавих категорија ових чланова (оца спрема деце, жена у опште итд.), излазити из круга сеоске породице, па позајмљивати стране елементе. Установа је, међутим,

¹⁾ Шахман, I. с. св. II. стране 14—16.

доста пространа и доста гипка, да и новине прими, само ако су једнородне и у хармонији с целином;

Заблуда је била мислити, да се могу некажњено, једним потегом пера, уништити установе, које су састављене из целине свију услова, који сачињавају живот и индивидуалност народа, и које су векови само учврстили и консолидовали;

Заблуда је била подизата тако често руку на ову установу из тренутних обзира, финансијских, економних, политичних, и често врло спорне природе, заборављајући да чврстима основа породице чини чврстину и самих основа државе;

Заблуда је била на послетку мислити, да закон, ма како био добро уређен с техничке стране, али негибак и узак по својој природи, може заменити моралне елементе, тако моћне, тако гипке, тако подесне, и привезане за сваку породицу, која је очувала недирнуто и неискварено своје начело, елементе без којих не би могла опстојати установа ове врсте.

Велика количина закона, наредаба, указа, итд., којих смо намарно доста, у почетку ове расправе навели, не допушта нам, да приписујемо све ове заблуде немарности управних редова спрам наше сеоске породице. Количина радова не оскудева у овоме питању. Али неудесан начин, на који су радови извршивани,

